

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Inleiding	5
Hoofdstuk 1 Aanleiding en verantwoording	7
Hoofdstuk 2 Theoretisch kader	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Wat moet een kleuter kunnen in groep 1 en 2 ten aanzien van de leerlijn schriftelijke taal?	9
2.3 Op welke wijze kun je de beginnende geletterdheid stimuleren?	10
2.4 Welke van deze aspecten van beginnende geletterdheid zijn voorspellende factoren voor succesvol leren lezen?	12
2.5 Wat is de voorschotbenadering?	13
2.5.1 Fase 1 Identificatie van fonemen/letters	13
2.5.2 Fase 2 Manipulatie van fonemen/letters	14
2.5.3 Fase 3 Klank/tekenkoppelingen aanleren	15
2.5.4 Invented spelling	16
Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie	17
3.1 Actieonderzoek	17
3.2 Interview leerkrachten groep 3	18
3.3 Interview met dyslexie-expert	19
Hoofdstuk 4 Data analyse en onderzoeksresultaten	20
4.1 Signaleringslijst uit het protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2	20
4.2 De implementatie van de voorschotbenadering	23
4.3 Interview leerkrachten groep 3	23
4.4 interview met dyslexie expert	25

Hoofdstuk 5 Conclusies en aanbevelingen	27
5.1 Conclusies	27
5.2 Aanbevelingen	29
Hoofdstuk 6 Evaluatie onderzoek en reflectie	30
6.1 Evaluatie onderzoek	30
6.2 Reflectie	32
Literatuurlijst	33
Bijlagen	34
• Tussendoelen groep 1 en 2 Schriftelijke Taal CED groep	
• Signaleringslijst protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2	
• Toets auditieve analyse voor kleuters	
• Toets auditieve synthese voor kleuters	
• Letters benoemen voor kleuters	
• Invented spelling	

Samenvatting

Dit onderzoek gaat over de beginnende geletterdheid bij jonge risico kleuters. Goed leren lezen is van groot belang in deze geletterde maatschappij. Goed kunnen lezen vormt de basis voor een succesvolle schoolloopbaan. Uit onderzoek blijkt dat kinderen voor hun achtste jaar gevoelig zijn voor het ontwikkelen van een fonemisch bewustzijn. Zij leren klanken onderscheiden, rijmen en klanken samenvoegen tot één woord. Niet alle kinderen ontwikkelen dit vanzelf. Juist die kinderen die een duwtje nodig hebben, moeten worden gestimuleerd. De visie met betrekking tot beginnende geletterdheid is nu kind sturend en niet meer kind volgend.

In de klas betekent dit vanaf groep 1 betekenisvolle activiteiten die de beginnende geletterdheid stimuleren. Er moet vanaf groep 1 met grote regelmaat gewerkt worden aan de tussendoelen beginnende geletterdheid, naast het algemene taalaanbod in de kleutergroepen.

In mijn onderzoek heb ik gekeken hoe ik leerlingen het beste voor kan bereiden op het leesproces in groep 3. Belangrijke voorspellende factoren voor succes zijn het fonemisch bewustzijn en letterkennis. In groep 3 blijkt dat leerlingen die moeite hebben met het leren lezen, de letters onvoldoende geautomatiseerd krijgen. Daarnaast kost het hakken en plakken hen nog te veel moeite. Hier zou in groep 2 volop aandacht aan moeten worden besteed.

Leerlingen die in januari uitval laten zien op de risicoscreening, ontwikkeld door het dyslexie protocol, hebben baat bij de voorschotbenadering. Deze aanpak biedt hen voorschot op het leren lezen in groep 3. De voorschotbenadering richt zich op het fonemisch bewustzijn, letterkennis en invented spelling. Belangrijk hierbij is dat alle auditieve oefeningen ondersteund worden door de letters. Zo ontstaat spelenderwijs de klank-tekenkoppeling.

Het is van bijzonder groot belang dat de voorschotbenadering een positieve ervaring wordt voor de betreffende kleuter. De voorschotbenadering mag nooit de eerste faalervaring zijn op het gebied van lezen en spellen. Deze benadering is juist bedoeld om de Circle of Failure te voorkomen. Het kind voelt zich niet competent, voelt dat hij faalt en krijgt weerstand tegen leesactiviteiten.

Tot slot heb ik gekeken hoe wij, cluster 4 onderwijs jonge risico kleuter, ons leesonderwijs kunnen verbeteren. Ik kwam hierbij op de volgende punten:

- Alle leerkrachten dienen op de hoogte te zijn van de tussendoelen beginnende geletterdheid.
- Stel een werkplan op, zodat alle tussendoelen gedurende het hele jaar geoefend en herhaald worden.
- Neem in januari de risicoscreening af voor leerlingen uit groep 2 en werk volgens het protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2.
- Creëer een leesrijke leeromgeving.
- Schaf goede en dezelfde materialen aan, voor elke klas, om de beginnende geletterdheid te stimuleren.

Inleiding.

Ik werk sinds 5 jaar in het cluster 4 onderwijs, op een school voor Jonge Risico Kinderen (Jorik). De school heeft een samenwerking met Jeugdzorg, dagbehandeling jongere kind. Dit betekent dat alle leerlingen in behandeling zijn en een aantal dagdelen naar school komen. Deze dagdelen variëren van 1 tot volledig onderwijs (8 dagdelen). De problematiek (leer-, ontwikkelings- en gedragsstoornissen) is zeer divers en vereist verdere procesdiagnostiek, zowel op school als op de behandelgroep. De leerlingen zijn tussen de 4 en 8 jaar oud. Ik ben sinds dit jaar gekoppeld aan de behandelgroep ASS. Wij zijn een pilot om zorg en onderwijs nog beter op elkaar af te stemmen. Wij ontwikkelen op dit moment een onderwijs-zorg arrangement.

Hiervoor heb ik ook 3 jaar in cluster 4 onderwijs gewerkt, maar dan met oudere leerlingen. Groep 4, 5 en ook VSO leerlingen. Verder heb ik ruime ervaring opgedaan in het reguliere basisonderwijs, maar wel altijd bijzondere scholen. Zo heb ik op een asielzoekersschool gewerkt en op voornamelijk zwarte scholen in Utrecht en Arnhem. Tijdens de PABO heb ik mij gespecialiseerd in het jonge kind. Dit is de eerste plek waarin ik zo specifiek met het jonge kind werk.

Tijdens de module lezen realiseerde ik mij hoe belangrijk goed kleuteronderwijs is, om een goede basis voor het verdere leren lezen te leggen. Mijn leerlingen hebben al een ontwikkelingsachterstand, dus ik moet een actieve, stimulerende rol aannemen. Ik moet niet wachten tot zij uit zichzelf gaan experimenteren met letters, maar dit stimuleren, zodat de achterstand niet nog groter wordt. Mijn leerlingen met ASS hebben over het algemeen minder ontwikkelingsdrang.

De vraag die bij mij opkwam was; Hoe kan ik mijn leerlingen het beste stimuleren en begeleiden in de beperkte onderwijstijd die ik heb? Welke gebieden hebben de meeste aandacht nodig om zo goed mogelijk te kunnen starten met het aanvankelijk leesproces in groep 3?

Ik hoop met dit onderzoek een goed werkbaar overzicht te krijgen van doelen waar ik aan moet werken en hoe ik dat met het grootste succes kan doen.

Met dit onderzoek wil ik mij competentier gaan voelen in mijn leerkrachtvaardigheden en lesaanbod. Ik ben op zoek naar een goede doorgaande lijn voor het stimuleren van de beginnende geletterdheid, met betekenisvolle activiteiten.

Jonge risico kleuters leren en ontwikkelen zich niet zo vanzelfsprekend als andere kinderen doen. Het is juist interessant om te ontdekken hoe deze kinderen wel tot leren komen.

Tijdens mijn werkzaamheden rondom dit verslag heb ik veel steun ervaren van mijn directe collega's. Mijn assistent Kim in het bijzonder, aangezien zij veel van mijn ideeën moest aanhoren en uitproberen in de klas. Ook wil ik graag Marianne Hulsbergen hartelijk danken voor haar positieve houding, steun en zeer snelle feedback. Tot slot mijn man Dennis, aangezien hij mij de ruimte geeft om mijzelf te ontwikkelen.

Graag wil ik u uitnodigen tot het lezen van mijn meesterstuk. Ik heb er met veel plezier, gedrevenheid en enthousiasme aan gewerkt.

Hoofdstuk 1.

Aanleiding en verantwoording.

De leerlingen in mijn klas hebben over het algemeen minder ontwikkelingsdrang, ze voelen minder de leerbehoefte om te experimenteren. Op het gebied van beginnende geletterdheid betekent dit dat de leerkracht alle tussendoelen specifiek moet aanbieden en inoefenen. Generaliserend kun je zeggen dat mijn leerlingen met een ontwikkelingsachterstand niet uit zichzelf gaan rijmen, herkennen niet hun eigen letters en worden minder geprikkeld door ontwikkelingsmateriaal. De motivatie komt vooral van buitenaf.

Nu besteed ik aandacht aan de beginnende geletterdheid, maar er ontbreekt een overzicht en een lijn. Hoe kan ik het lesaanbod zo goed mogelijk afstemmen op de leerbehoeftes van de leerlingen.

Welke doelen hebben prioriteit en hoe kan ik daar aan voldoen? Wat kan en moet ik van mijn leerlingen verwachten? Wat hebben ze nodig als ze straks in groep 3 starten met het leesonderwijs?

Deze gedachten leidden bij mij tot de volgende onderzoeksvraag:

Op welke wijze kan ik de jonge risico kleuter zo goed mogelijk voorbereiden op het aanvankelijk leesproces in groep 3 van het sbao?

De volgende deelvragen komen hier uit voort:

- Wat moet een kleuter kunnen in groep 1 en 2 ten aanzien van de leerlijn schriftelijke taal?
- Op welke wijze kun je de beginnende geletterdheid stimuleren?
- Welke van deze aspecten van beginnende geletterdheid bieden een zo'n groot mogelijke kans op succesvol leren lezen?
- Wat is de voorschotbenadering?

Na mijn onderzoek wil ik een duidelijk overzicht van lesaanbod beginnende geletterdheid. Ik wil de leerlingen in groep 2 goed voorbereiden op groep 3 door de leerbehoeftes te analyseren en daar op in te steken. Het aanbod is goed doordacht, doorgaand en gebaseerd op de tussendoelen beginnende geletterdheid. Ik signaleer de achterstand en pas het aanbod daar op aan.

Hoofdstuk 2.

Theoretisch kader.

2.1. Inleiding

Mijn onderzoeksvraag is:

Op welke wijze kan ik de jonge risico kleuter zo goed mogelijk voorbereiden op het aanvankelijk leesproces in groep 3 van het sbao?

Doormiddel van mijn deelvragen en mijn onderzoek wil ik hier een antwoord op kunnen geven.

2.2 Wat moet een kleuter kunnen in groep 1 en 2 ten aanzien van de leerlijn schriftelijke taal?

De CED-Groep ontwikkelde in 2003, in samenwerking met het onderwijsveld, leerlijnen voor het speciaal basisonderwijs en alle clusterscholen. De CED-Groep werkte in opdracht van het ministerie van OC&W en de onderwijsinspectie mee aan het ondersteuningsaanbod voor de speciale scholen.

De leerlijnen voor het speciaal onderwijs zijn ontwikkeld door eerst basisleerlijnen te maken per vakgebied vanuit de kerndoelen van het SLO. Deze kerndoelen moeten worden behaald eind groep 8.

De kerndoelen zijn opgedeeld in subdoelen. Deze subdoelen worden bereikt vanuit tussendoelen, van 1 tot 8, passend bij de ontwikkelingsleeftijd die leerlingen in de betreffende groep zouden hebben bij een reguliere ontwikkeling. Dit worden de basisleerlijnen genoemd.¹

Onder de leerlijn schriftelijke taal valt lezen en schrijven.

De volgende subdoelen voor groep 1 en 2 zijn opgenomen in de Leerlijn Schriftelijke Taal. Ik richt mij op de tussendoelen voor groep 1 en 2, zodat ik weet welke eisen er in de onderbouw gesteld moeten worden.

---

¹ <http://www.cedgroep.nl/sbo-en-samenwerkingsverbanden/innovatie/leerlijnen/downloads.aspx>

- Technisch lezen
- Temporele ordening
- Auditieve discriminatie
- Visuele discriminatie
- Visuele analyse
- Leesbegrippen
- Auditieve synthese
- Klank-teken koppeling
- Begrijpend lezen
- Meningen en info vergelijken
- Lees- en schrijfmotivatie
- Strategisch schrijven
- Technisch schrijven
- Spelling

De volledige subdoelen schriftelijke taal met bijbehorende tussendoelen voor groep 1 en 2 zijn opgenomen in de bijlagen.

2.3. Op welke wijze kun je de beginnende geletterdheid stimuleren?

Om leerlingen goed voor te bereiden op het leren lezen in groep 3, moet de leerkracht iedere dag, minimaal 35 minuten aandacht besteden aan de beginnende geletterdheid. Juist die leerling die niet uit zichzelf interesse toont in lezen en schrijven heeft die oefening hard nodig. De leerling moet juist gestimuleerd worden om de ontwikkeling van geletterdheid op gang te brengen. Vroegtijdig aandacht besteden aan geletterdheid *leidt* niet tot leesproblemen, maar *voorkomt* juist veel leesproblemen in groep 3.²

Het voorbereidend lezen bestaat uit de volgende zeven tussendoelen:

1. Boekoriëntatie Kinderen leren met name door voorlezen dat de illustraties en de tekst in een boek samen een verhaal vertellen. Aan de hand van de omslag van een boek kunnen de kinderen al enigszins voorspellen waar het boek over gaat. Ze leren

---

² Wentink, Verhoeven & van Druenen (2009) Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1 en 2

dat boeken van voor naar achteren, van boven naar beneden en regels van links naar rechts worden gelezen.

2. Verhaalbegrip

Kinderen leren de taal van voorleesboeken te begrijpen. Het begrijpend luisteren wordt gestimuleerd en de woordenschat wordt uitgebreid. Ze leren conclusies te trekken en kunnen voorspellingen doen over het vervolg van een verhaal. Kinderen leren dat er een opbouw is aan een verhaal. Ook leren kinderen een verhaal na te spelen en na te vertellen, aanvankelijk nog met steun van illustraties.

3. Functies van geschreven taal.

Kinderen leren dat geschreven taal zoals briefjes, boeken en tijdschriften een communicatief doel hebben. De kinderen leren dat logo's en pictogrammen verwijzen naar taalhandelingen. Zoals de M in McDonalds. Ze leren het onderscheid tussen lezen en schrijven.

4. Relatie tussen gesproken en geschreven taal.

Kinderen leren dat gesproken woorden kunnen worden vastgelegd op papier en computer. Ook leren ze dat geschreven woorden kunnen worden uitgesproken. Vaak kunnen kinderen bepaalde woorden al lezen en schrijven, bijv hun eigen naam.

5. Taalbewustzijn.

Kinderen worden zich bewust van de vormaspecten van taal. De aandacht wordt naast op de inhoud ook gericht op de vorm van een woord en de kinderen zijn in staat de vorm en de betekenis van een woord van elkaar te scheiden (objectivatie) De kinderen leren dat een woord is opgebouwd uit letters en lettergrepen en een dat een zin meerdere woorden bevat. Dit fonologisch bewustzijn komt vooral in groep 1 aan de orde.

In groep 2 zal de aandacht verschuiven naar het fonemisch bewustzijn.

Kinderen kunnen reageren op en spelen met bepaalde klankpatronen in woorden (eindrijm, beginrijm) Een belangrijke voorbereiding op het leren lezen is dat kinderen ontdekken dat woorden uit klanken bestaan. Kinderen leren analyseren en synthetiseren van klanken. Belangrijk is het auditieve aanbod te combineren met het geschreven woordbeeld.

6. Alfabetisch principe.

Letterkennis is een belangrijke voorspeller van lees- en spellingsucces. Kinderen ontdekken dat woorden zijn opgebouwd uit klanken en dat letters (lettertekens) met die klanken corresponderen. Ze leggen de foneem-grafeemkoppeling (klank-letterkoppeling). Ze kunnen hierdoor woorden die ze nog niet eerder hebben gezien lezen en schrijven.

7. Functioneel schrijven en lezen.

In functionele lees- en schrijfactiviteiten leren kinderen bovenstaande deelaspecten toe te passen. Zinnvolle activiteiten zijn o.a. zelf een prentenboek 'lezen', een kaartje schrijven, je naam op je werkje schrijven. Door kleuters veel om te laten gaan en te laten oefenen met letters, door ze te verklanken en te schrijven, bouwen ze letterkennis op en zullen ze de letters steeds meer functioneel gaan toepassen.³

2.4. Welke van deze aspecten van beginnende geletterdheid zijn voorspellende factoren voor succesvol leren lezen?

Bij de 'tussendoelen beginnende geletterdheid' blijkt dat vooral het achterblijven van fonologische vaardigheden (klankherkenning) en letterkennis het sterkste signaal geven voor latere leesproblemen.⁴

Dus met andere woorden juist het stimuleren van het fonemisch bewustzijn en letterkennis, in combinatie met invented spelling biedt een zo'n groot mogelijke kans op succes in groep 3.

De voorschotbenadering van het Protocol Dyslexie voor groep 1 en 2 bevat expliciete oefening in het aanleren van klank-letterkoppelingen en fonemisch bewustzijn.

Daarnaast wordt de leerling gestimuleerd gebruik te maken van spontane spellingen of *invented spelling*.

De voorschotbenadering bestaat uit 3 fases.

1. identificatie van fonemen/letters
2. manipulatie van fonemen/letters
3. klank/tekenkoppeling aanleren.

Ik zal deze 3 fases en *invented spelling* nader toelichten.

---

³ Huijbregts, Förer & Wiltink (2009) Fonemisch Bewustzijn, CPS Amersfoort

⁴ Vernooy K. (1999). Van klanken horen naar letters lezen. Didaktief & School, nr. 5, mei 1999.

2.5 Wat is de voorschotbenadering?

De voorschotbenadering (Smits en Braams) is een programma dat bedoeld is voor kleuters in groep 2 waarbij de ontwikkeling van het fonemisch bewustzijn en de letterkennis achterblijft. Het doel van het programma is om kleuters alvast een voorschot te geven op het leesonderwijs in groep 3.

Uit onderzoek blijkt dat met name de interventie gericht op de leestaak zelf bijzonder effectief is om leesproblemen te voorkomen of te verhelpen. Dit betekent dat alle auditieve oefeningen altijd moeten worden ondersteund met letters. Zo leren de leerlingen spelenderwijs de klank-letter koppeling.⁵

Het is van bijzonder groot belang dat de voorschotbenadering een positieve ervaring wordt voor de betreffende kleuter. De voorschotbenadering mag nooit de eerste faalervaring zijn op het gebied van lezen en spellen. Deze benadering is juiste bedoeld om de Circle of Failure⁶ te voorkomen, die zeer snel kan optreden bij falen in het beginnende leesproces. Door negatieve ervaringen en gevoelens heeft het kind geen vertrouwen meer. Het kind vindt de leesactiviteiten niet meer leuk en zal niet meer willen oefenen. Het oefenen in aansluiting op de ontwikkelingsfase van het kind, vooral in spelvorm en moet altijd leiden tot een succeservaring voor het kind. Het voordeel van werken in groep 2 is dat er geen haast is. Er is alle tijd om het kind in zijn eigen tempo te laten leren⁷.

2.5.1 Fase 1 Identificatie van fonemen/letters.

Deze fase is vooral gericht op de passieve letterkennis. Er wordt een letter of 3-letter (mkm) woord centraal gesteld. De letter (of woord) die centraal staat leren de kinderen te herkennen in een korte tekst of rijmpje. De kinderen leren door veelvuldig in aanraking te komen met de doelletter, de letter op verschillende manieren te herkennen. Belangrijk hierbij is het verklanken van de letter en de letter laten zien/aanwijzen.

---

⁵ Ball en Blachman (1991), Does phoneme segmentation training in kindergarten make a difference in early word recognition and developmental spelling? In Reading Research Quarterly, 26, 40-66

⁶ Westwood (1997), Commonsense methods for children with special needs. Strategies for the regular classroom. New York: Routledge

⁷ Smits, (2000) Risicokleuters helpen lezen en spellen. Tijdschrift voor Remedial Teaching, 2000/3, 24-28

Als er sprake is van enige klankbewustzijn bij de behandelde klanklettercombinatie, wordt er doorgedaan met fase 2.

Activiteiten bij fase 1:

- Letters omcirkelen in een tekst
- Doelletter herkennen in alfabet- en letterboeken
- Woorden met de doelletter herhaaldelijk simultaan spreken en schrijven
- Doelletter ondersteunen met gebaren van Spreekbeeld
- Doelletter uitknippen uit tijdschrift.
- Letters herkennen door te voelen
- ABC muur
- Letterbingo (eerst verklanken, dan letter laten zien en verklanken, doel: passief herkennen)
- Knutselen met de doelletter

2.5.2 Fase 2 Manipulatie van fonemen/letters.

In deze fase wordt het analyseren en synthetiseren geoefend, steeds ondersteund met letters.

Voor het oefenen kan heel goed 'Drietal'⁸ worden ingezet.

Pas wanneer een kind goed in staat is om de doelklank en doelletter te identificeren en te manipuleren, wordt de klank/letterkoppeling geoefend.

Activiteiten bij fase 2:

- Analyseer een woord van drietal. Het kind synthetiseert en pakt het bijbehorende plaatje.
- Leg 3 kaartjes naast elkaar neer die samen het woord vormen. Ieder kaartje heeft 1 letter(combinatie). Z O N Boven de letter komt de afbeelding te liggen. De leerkracht analyseert en synthetiseert. De leerling leert zo de leeshandeling.
- Woorden bedenken met dezelfde beginklank. (later ook midden- en eindklank). Deze simultaan schrijven en spreken. Beginletter een andere kleur geven.
- Draai de eerste letter van een Drietal-woord om. Welke letter is er weg?

---

⁸ **Drietal** / door Kees de Baar. - **Meulenhoff** Educatief. - Set van 6. spellen. - ISBN 90-280-1329-6.

- Winkeltje (als de kinderen al meerdere letters kennen). Koop bij elkaar een letter die je nodig hebt om een woord te vormen. Je kunt de kinderen al wel de afbeelding van het woord geven.
- Oefenen met letters en klanken door Spreekbeeld Dit is een methode die klanken visualiseert die auditief worden aangeboden.⁹
- Plaatjesbingo. De leerkracht analyseert het woord, laat het synthetiseren door een kind en laat het vervolgens zien.
- De letters van Drietal afzonderlijk verklanken en het kind legt ze in de goede volgorde.
- Letters flitsen.
- *Let de lettervlieg* introduceren. De lettervlieg wil letters leren. Hij wijst de letters aan en de kinderen verklanken. *Let* gaat op zoek naar letters en wil een letter meenemen naar zijn huisje. De kinderen schrijven een letter voor hem op.¹⁰

2.5.3 Fase 3 Klank/tekenkoppelingen aanleren.

Spelenderwijs wordt de relatie tussen de letter en de bijbehorende klank in te slijpen. Hierbij is het belangrijk dat het kind de letter schrijft terwijl hij hem uitspreekt. Via simultaan schrijven en verklanken is de kans het grootst dat het kind de klank-letterkoppeling onthoudt.

Herhaal eerdere letters regelmatig. Vooral bij kinderen met automatiseringsproblemen zullen de klank-letterkoppelingen snel weer wegzakken.

Activiteiten bij fase 2:

- Met scheerschuim letters schrijven
- Letters van schuurpapier
- In schelpenzand letters schrijven
- Woordjes maken op het flanelbord
- Letterspelletjes zoals memory, letterlotto, letterbingo
- Overtrekletters
- Woordjes naleggen met letters

⁹ Vonk (2007), Spreekbeeld, Tiel, GGD

¹⁰ www.digischool.kennisnet.nl/klankkastje

- Woordjes stempelen/naschrijven
- Lettergroeiboek aanleggen
- Ontbrekende letters stempelen/schrijven.

2.5.4 Invented spelling.

Kinderen leren de functies van geschreven taal (tussendoel 3) en dat er een relatie is tussen gesproken en geschreven taal (tussendoel 4). Al op jonge leeftijd komen kinderen in contact met geschreven taal. Ze leren spelenderwijs dat geschreven taal betekenis heeft. Ook leren ze dat gesproken taal is weer te geven in schrift en schrift kan worden omgezet in gesproken taal. De meeste kinderen gaan hier zelf mee experimenteren. Is dit niet het geval, dan moet het gestimuleerd worden.

De leerkracht kan spontane spellingen uitlokken bij kinderen door een briefje te maken, je eigen naam bij een werkje te schrijven, een bestelling opnemen in de restauranthoek, woordjes (laten) schrijven bij de thematafel.

Invented spelling zijn zelfbedachte en spontane spellingen. Het is van belang dat kinderen zelf experimenteren met klank-letterkoppeling. Het kind leert dat je niet alleen via gesproken, maar ook door geschreven taal kunt communiceren.

Er zijn 5 ontwikkelingsstadia te onderscheiden:

1. De schrijfontwikkeling begint met het maken van tekeningen. Er wordt nog geen onderscheid gemaakt tussen tekenen en schrijven.
2. De tekeningen worden vervangen door onherkenbare krabbels. Hierdoor laat het kind zien dat hij begrijpt dat schrijven iets anders is dan tekenen.
3. Het kind laat ketens van letterachtige vormen of letters zien. Vaak begint dit met de eigen naam.
4. Het kind krijgt inzicht in de klank-letterrelatie en schrijft vaak 1 klank voor een heel woord. Het kind heeft door dat een klank correspondeert met een teken, maar heeft nog niet de juiste schrijfwijze. Sommige letters kunnen in spiegelbeeld worden geschreven en de schrijfrichting kan variëren.
5. In de laatste fase (eind groep 2), wordt een soort zelfbedachte spelling gebruikt, waarbij klanken worden weergegeven zoals ze worden gehoord. Dit is *invented spelling*¹¹

---

¹¹ Bus(1995), Geletterde peuters en kleuters: Amsterdam: Boom

Hoofdstuk 3

Onderzoeksmethodologie.

Mijn doel is om een antwoord te krijgen op mijn onderzoeksvraag.

Deze is:

Op welke wijze kan ik de jonge risico kleuter zo goed mogelijk voorbereiden op het aanvankelijk leesproces in groep 3 van het sbao of cluster 4 onderwijs?

Na het bestuderen van Ontwikkeling door onderzoek; Een handreiking voor leraren (2007) heb ik besloten om een kwalitatief onderzoek op te zetten. Ik wil mijn data verzamelen bij een kleine groep experts (waaronder leerkrachten). Een kwalitatief onderzoek kenmerkt zich door de kleinschaligheid.

In hoofdstuk 2 heb ik door het bestuderen van de theorie antwoorden gevonden op mijn deelvragen. In hoofdstuk 3 en 4 wil ik door middel van een actieonderzoek en interviews verder onderzoeken of de voorschotbenadering een geschikte methode is voor mijn doelgroep en wat de ervaringen zijn van andere experts.

3.1 Actieonderzoek

Waarom een actieonderzoek? Experimenteren is een manier waarop professionals leren en zich ontwikkelen. Of anders gezegd: door dingen in de praktijk uit te proberen en onder begeleiding of eigen aansturing te oefenen, vindt verbetering van het handelen plaats. Daarbij gaan ontwikkelen, uitproberen, documenteren en evalueren hand in hand.¹²

Ik wil onderzoeken of de voorschotbenadering een positief effect heeft op mijn risicoleerlingen. Allereerst heb ik gekozen voor de signaleringslijst voor Kleuters, die hoort bij het protocol dyslexie voor groep 1 en 2. De signaleringslijst bestaat uit een vragenlijst en een viertal toetsen. 1) toets auditieve analyse 2) toets auditieve synthese 3) toets letterkennis 4) toets spontane spellingen.

Ik heb voor deze vragenlijst in combinatie met de toetsen gekozen, omdat dit een compleet beeld geeft van de beginsituatie van de leerling. Uit deze toetsen blijkt of er sprake is van specifieke risicofactoren. Als dit het geval is, moet de leerling extra aandacht krijgen en nauwlettend worden gevolgd.

---

¹² Kallenberg(2007) Ontwikkeling door onderzoek, een handreiking voor leraren: Zutphen: ThiemeMeulenhoff

De voorschotbenadering is gericht op leerlingen van groep 2, die na dit schooljaar naar groep 3 gaan. Ik heb 4 leerlingen in mijn klas die volgend jaar, qua leeftijd, kunnen starten in groep 3. Eén leerling is nog jong, hij is van oktober.

Vanuit de vragenlijst en de 4 toetsen blijkt er bij alle 4 de leerlingen sprake is van (een combinatie van) risicofactoren. Deze 4 leerlingen komen wellicht in aanmerking voor de voorschotbenadering.

De komende 4 maanden zal ik de beginnende geletterdheid, zo intensief mogelijk, met deze leerlingen oefenen en trainen door middel van de voorschotbenadering. Ik zal eind april opnieuw de 4 toetsen afnemen en de vooruitgang in analyse, synthese, letterkennis en invented spelling registreren.

Vanuit het protocol dyslexie voor groep 1 en 2 wordt aanbevolen om zo'n 3 weken één letter in te oefenen. Daarbij is het van belang dat je de 3 stadia na elkaar doorloopt. Pas als een leerling de eerste fase onder de knie heeft, kun je oefenen in de volgende fase.

De theorie van Spreekbeeld geeft aan dat je het beste 1 letter kunt aanbieden, die ondersteund wordt door een woord. Je werkt rondom de letter b van buik.

Spreekbeeld visualiseert de klanken die auditief worden aangeboden.

Aangezien mijn leerlingen maar de helft van de tijd op school zijn, verwacht ik zo'n 4 weken te werken rondom 1 letter. Ik houd daarbij nauwlettend in de gaten of de leerlingen al toe zijn aan een nieuwe fase. Ik zal in 4 maanden tijd zo'n 6 nieuwe letters aanbieden.

Naast de voorschotbenadering, oefen ik spelenderwijs gedurende de dag de tussendoelen beginnende geletterdheid.

3.2 Interview leerkrachten groep 3.

Een interview is een doelgericht gesprek, waarbij het erom gaat met vragen te achterhalen wat er bij een bepaalde persoon leeft aan ideeën, opinies, meningen en dergelijke. Er bestaat een onderscheid tussen een semi-gestructureerd en een gestructureerd interview. Ik gebruik beide vormen en zal deze nader toelichten.

Ik wil een interview houden onder de leerkrachten van groep 3 in het sbao en cluster 4 onderwijs. Ik wil te weten komen welke problemen zij ervaren bij het aanvankelijk

leesproces. Is het vooral het fonemisch bewustzijn en letterkennis die onvoldoende ontwikkeld is, of spelen er andere factoren mee?

Hiervoor kies ik het gestructureerde interview. Ik gebruik alleen maar vooraf opgestelde vragen en iedereen krijgt dezelfde vragen. Een voordeel is dat de verkregen gegevens in hoge mate met elkaar te vergelijken zijn.

3.3 Interview met dyslexie-expert.

Ook wil ik met een deskundige op het gebied van beginnende geletterdheid en dyslexie een semi-gestructureerd interview houden. Een deel van de vragen is vooraf vastgesteld. Daarbij blijft er nog voldoende ruimte over om eigen ervaringen en meningen te vertellen en voor mij om daarop in te gaan.

Ik wil weten of de voorschotbenadering al succes heeft opgeleverd bij jonge risico kleuters. Wat zijn haar ervaringen? Is het een zinvolle manier om mijn leerlingen voor te bereiden op groep 3? Is het mogelijk om deze jonge risico kleuters een goede start te geven, of is de achterstand blijvend?

Voor welke kinderen is de voorschotbenadering specifiek bedoeld?

Met welke andere factoren moet ik rekening houden bij het oefenen van de beginnende geletterdheid bij kinderen met een ontwikkelingsachterstand.?

Hoe zit het met de zone van de naaste ontwikkeling? Wanneer kan ik met de voorschotbenadering beginnen? Is dit afhankelijk van de leeftijd of van het ontwikkelingsniveau?

Hoofdstuk 4

Data analyse en onderzoeksresultaten.

In hoofdstuk 3 heb ik beschreven hoe ik mijn gegevens wil verzamelen. In dit hoofdstuk beschrijf ik de resultaten daarvan. Ik heb signaleringslijsten afgenomen met de leerlingen van groep 2, de voorschotbenadering geïmplementeerd en verscheidene interviews afgenomen.

4.1 Signaleringslijst uit het protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2.

In januari 2010 heb ik de leerlingen die volgend jaar, qua leeftijd, kunnen starten in groep 3 de signaleringslijst afgenomen. De lijst bestaat uit een aantal vragen en 4 toetsen. Er komen 4 leerlingen in aanmerking voor deze screening.

Eén leerling scoort voldoende op alle onderdelen. Volgens het protocol is hij geen risico leerling en heeft hij geen voorschotbenadering nodig.

Onderstaande grafieken bevatten de gegevens van de 4 toetsen;

Auditieve analyse, Auditieve synthese, Letters benoemen en Invented spelling.

Bij twee van de 4 leerlingen is duidelijk vooruitgang te zien in het fonemisch bewustzijn en letterkennis. Zij hebben geprofiteerd van de voorschotbenadering. Eén leerling scoorde op alle onderdelen voldoende en met één leerling ben ik niet verder gegaan met de voorschotbenadering.

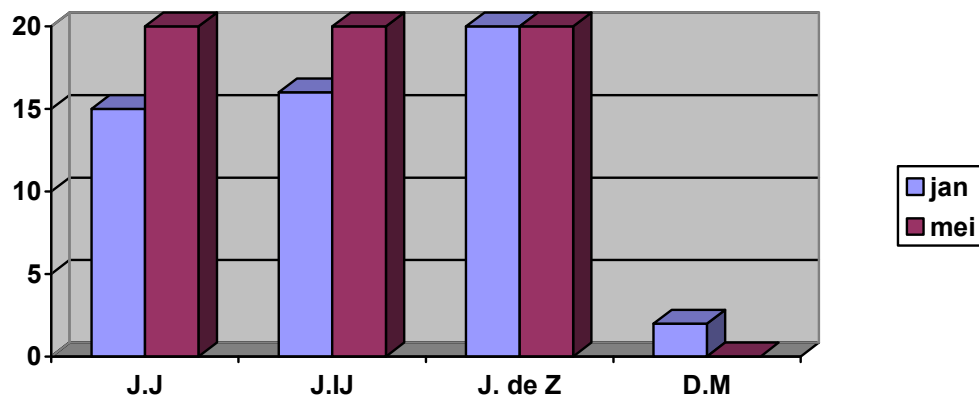
D.M scoort op alle onderdelen ver beneden de minimale score. Hij is een jonge leerling, van oktober 2004. Qua leeftijd hoeft hij nog niet door naar groep 3. Tijdens de voorschotbenadering werd mij duidelijk dat hij nog niet zo ver is in zijn ontwikkeling. Om niet in die “Circle of Failure” terecht te komen heb ik besloten om met hem niet verder te gaan met de voorschotbenadering. Zijn eerste ervaringen met letters, klanken en klank-tekenkoppeling moeten positief zijn en hem een gevoel van competent zijn geven. De oefenstof sloot niet aan bij zijn ontwikkeling en er was een risico op faalervaringen. Zijn ontlukende geletterdheid functioneert nog op het niveau van groep 1, het fonetisch bewustzijn. Ik ben met hem verder gegaan met klankspelletjes, het bekijken van letterboeken, invented spelling en het stimuleren van het rijmen. Dit is zijn zone van de naaste ontwikkeling.

De toetsgegevens van de 4 toetsen. Er is in januari en in mei getoetst.
De gegevens van de vragenlijst heb ik opgenomen in de bijlage.

Grafiek 1: Auditieve analyse

Maximale score: 20

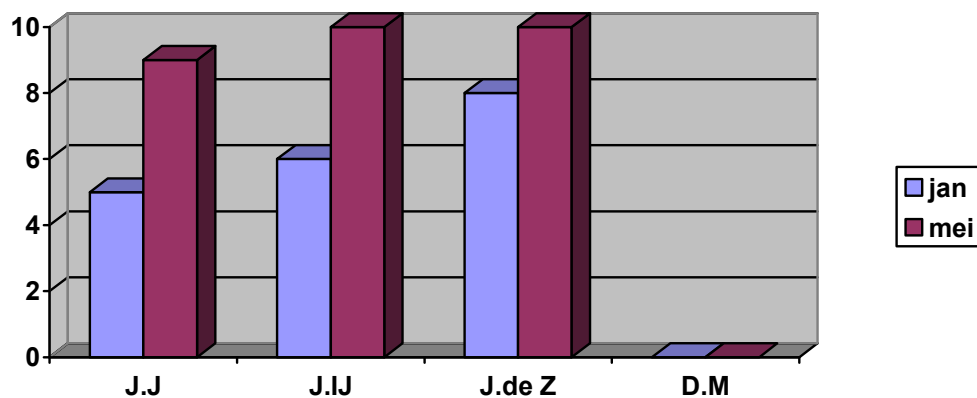
Spelenderwijs oefenen bij <20 in januari.

Grafiek 2: Auditieve synthese

Maximale score: 10

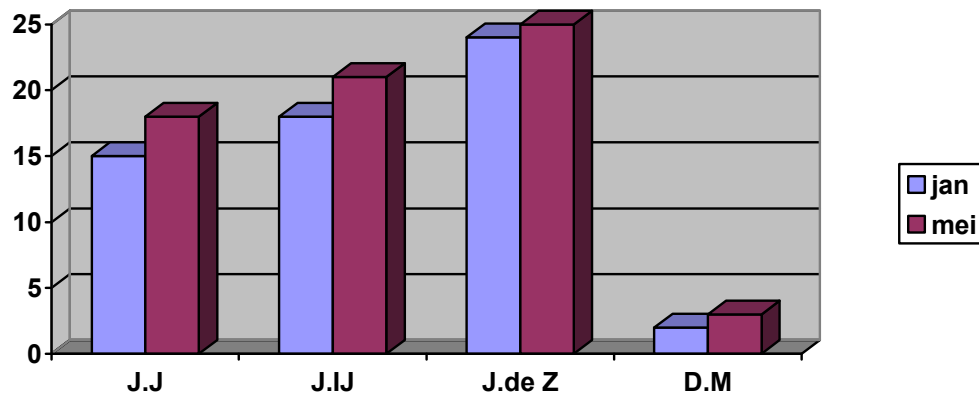
Spelenderwijs oefenen bij <7 in januari en < 9 in mei.

Grafiek 3: Letterkennis

Maximale score: 25

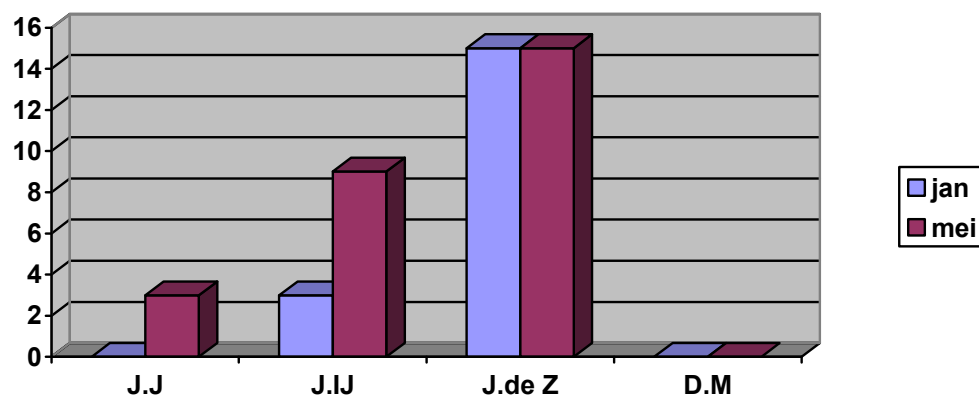
Spelenderwijs oefenen bij < 6 letters in januari.

Grafiek 4: Invented spelling

Maximale score: 25

Spelenderwijs oefenen bij < 10 in januari.

Met 2 leerlingen ben ik begonnen met de voorschotbenadering. Zij scoorden op de analyse, synthese en invented spelling beneden de minimale score. Vanuit het protocol wordt aangeraden om spelenderwijs deze onderdelen te oefenen. De letterkennis is in januari bij 3 van de 4 leerlingen al voldoende ontwikkeld.

4.2 De implementatie van de voorschotbenadering.

Naar aanleiding van mijn eerste screening in januari 2010, ben ik met 3 leerlingen begonnen met de voorschotbenadering. Aangezien de letterkennis voldoende was, ben ik mij meer gaan richten op de analyse, synthese en invented spelling. Hierbij stond telkens een doelletter centraal.

De eerste fase van de voorschotbenadering; de identificatie van letters behoeft weinig aandacht. De leerlingen konden vrij vlot met de tweede fase aan de gang; het manipuleren van klanken en letters.

Eén letter stond zo'n 4 weken centraal. Deze letter werd aangeboden door middel van Spreekbeeld. Rondom die doelletter heb ik activiteiten aangeboden die worden beschreven in het Protocol voor dyslexie.

Daarnaast heb ik iedere dag aandacht besteed aan invented spelling. Ik was mij ervan bewust dat de leerlingen het schrijven nog moeilijk vonden, dus ben ik mij daar meer op gaan richten. Gedurende de dag zijn er talloze betekenisvolle situaties die om een schrijfo opdracht vragen. De leerlingen laten schrijven bij hun tekening, woordkaartjes laten maken, stempelopdrachten, eigen naam op hun stoel en eigen naam bij hun werk laten schrijven. Daarnaast schrijf ik bewust veel voor, simultaan schrijven en spreken.

Ook heb ik de hoeken zo ingericht dat de leerlingen werden uitgedaagd om te schrijven. Er is een postkantoor geweest, een restaurant en nu is er een bloemenwinkel. De leerlingen schrijven spontaan een kaartje voor bij de bos bloemen, of schrijven het adres op waar ze de bloemen moeten bezorgen. Mijn rol daarin is voordoen, uitdagen en stimuleren. De leerkracht doet voor en de leerling doet het nooit fout.

4.3 Interview leerkrachten groep 3.

Naast mijn eigen actieonderzoek en het bestuderen van de theorie was ik ook benieuwd naar de ervaringen en bevindingen van de leerkrachten van groep 3. Zij werken immers met mijn leerlingen aan het aanvankelijk lezen. Wat valt hun op bij de risico leerlingen? Waar vallen hun leerlingen op uit en hoe denken zij over de rol van de leerkracht van groep 2?

Deze vragen heb ik aan 4 leerkrachten van groep 3 gesteld. Zij zijn werkzaam in het cluster 4 onderwijs (Mozaïek en Onder de Kap (zmok)) en in het speciaal basis onderwijs. Dit zijn de scholen waar mijn leerlingen naar verwezen worden.

De antwoorden kwamen veelal overeen. Ik heb per vraag een samenvatting gemaakt.

Hoeveel leerlingen zitten er in jouw klas met leesproblemen?

Alles bij elkaar opgeteld heeft 1 op de 4 leerlingen moeite met het aanvankelijk leesproces. Dit is 25%.

Waar hebben deze leerlingen de meeste moeite mee met betrekking tot het leren lezen?

Letterkennis en automatiseren van de letters wordt door iedereen genoemd. Daardoor kunnen leerlingen geen snelheid maken met het lezen en lopen ze snel achter op het schema. Deze leerlingen hebben ook moeite met hakken en plakken en draaien de b/d om.

Welke andere belemmerende factoren spelen daarnaast een rol bij het leren lezen?

Informatieverwerkingsstoornis en automatiseringsproblemen spelen een belangrijke rol. Daarnaast is het oppositionele gedrag een belemmerende factor in het zmk. Faalangst, eerdere faalervaringen opgedaan tijdens het leesproces.

Uit de literatuur blijkt dat analyse en synthese en letterkennis de grootste voorspellers van succesvol leren lezen zijn. Zie je dit terug bij leerlingen die het leren lezen moeilijk vinden?

Iedereen herkent dit. Ze verwijzen allen naar vraag 2.

Aan welke tussendoelen beginnende geletterdheid moet een leerkracht in groep 2 extra aandacht besteden, naar jouw mening?

Het is belangrijk dat er op tijd wordt begonnen met analyse en synthese en letterkennis. Daarnaast vindt N. het belangrijk dat kleuters zo vroeg mogelijk met letters in aanraking komen door spelenderwijs woordkaartjes te benoemen. N. vindt ook dat het verhaalbegrip een belangrijke rol speelt.

Welk advies kun je geven aan de leerkracht van groep 2 om de kinderen zo goed mogelijk voor te bereiden op het aanvankelijk leesproces in groep 3?

Begin op tijd met hakken en plakken en met het benoemen van de letters. Zo hebben de leerlingen al een voorsprong in groep 3. J. zegt: "Alles wat kinderen dan al weten is mooi meegenomen". P. zegt: "Bied spelenderwijs letters aan en herhaal deze regelmatig, vooral de b en d zijn moeilijk."

4.4 interview met dyslexie expert.

Voor mijn onderzoek heb ik een interview gehouden met mevrouw A. B. Zij is werkzaam in het speciaal basisonderwijs in Hengelo als remedial teacher en werkt voor het expertise team van de Schaepmanstichting. Zij is een deskundige op het gebied van lezen.

Mevrouw A. B:

De beginnende geletterdheid en lezen in het algemeen maakt momenteel een grote ontwikkeling door. Van kind volgend, naar kind sturend. Een aantal jaren geleden was de heersende gedachte dat het jonge kind toe moest zijn aan rijmen, hakken en plakken en letters herkennen. Als de ontwikkeling niet vanzelf op gang kwam, moest je niets forceren. Nu geldt meer en meer, dat je juist die leerlingen moet stimuleren. De gevoelige periode voor het fonemisch bewustzijn is voor het achtste jaar. De ervaring leert dat er juist met cognitief sterke leerlingen wel gewerkt wordt aan de tussendoelen beginnende geletterdheid. Er wordt door de leerkracht hoge doelen gesteld voor deze groep leerlingen. De risico kinderen zijn er nog niet aan toe en mogen spelen.....Het is van groot belang dat er goed onderwijs wordt gegeven met betrekking tot de tussendoelen van de beginnende geletterdheid. Dit moet basiskennis voor iedere leerkracht van groep 1 en 2.

Voor welke leerling is de voorschotbenadering bedoeld in het speciaal onderwijs, aangezien dit allemaal risico leerlingen zijn?

De voorschotbenadering is geen methode op zich. Het begint met goed voorbereidend leesonderwijs in groep 1 en 2. De leerkracht moet betekenisvolle en stimulerende activiteiten aanbieden, waarbij de tussendoelen worden geoefend. Er moet minimaal 180 minuten expliciet voorbereidend leesonderwijs worden gegeven. In januari krijgen alle leerlingen van groep 2 een screening vanuit het protocol. Als bij die screening blijkt dat de leerling onvoldoende scoort op een bepaald onderdeel,

dan kan de voorschotbenadering worden ingezet. Dit werkt dus hetzelfde als in het basisonderwijs.

Welke leerlingen moet ik screenen in januari? Houd ik de leeftijd aan, of het ontwikkelingsniveau?

Je moet die leerlingen screenen, waarvan je verwacht dat die volgend schooljaar zullen starten in groep 3.

Hoe denkt u over de zone van de naaste ontwikkeling in relatie tot de voorschotbenadering?

De zone van de naaste ontwikkeling is juist kind sturend. Je neemt ze aan de hand en stimuleert het volgende ontwikkelingsgebied. Dit alles moet op een speelse, ontspannen manier gebeuren! Het grootste gevaar is de *Circle of Failure*. Door negatieve ervaringen en gevoelens heeft het kind geen vertrouwen meer. Het kind vindt de leesactiviteiten niet meer leuk en zal niet meer willen oefenen. Een nieuw probleem is geboren.

Bevraag een kind daarom nooit. De juf doet voor en het kind doet het nooit fout.

Mijn onderzoeksvraag luidt: Hoe kan ik mijn risico kleuters zo goed mogelijk voor bereiden op het aanvankelijk leesproces in groep 3? Wat is uw antwoord hierop?

Dat is kort en simpel: 2 jaar goed onderwijs beginnende geletterdheid in groep 1 en 2.

Hoofdstuk 5

Conclusies en aanbevelingen.

5.1 Conclusies

In dit onderzoek stond de volgende vraag centraal:

Op welke wijze kan ik de jonge risico kleuter zo goed mogelijk voorbereiden op het aanvankelijk leesproces in groep 3 van het s(ba)o?

Middels een actieonderzoek, het bestuderen van de literatuur over dit onderwerp en verschillende interviews ben ik op zoek gegaan naar antwoorden.

In de literatuur wordt beschreven dat de grootste voorspeller van succesvol leesonderwijs is fonemisch bewustzijn, letterkennis en invented spelling¹³.

Dit wordt onderschreven door de leerkrachten van groep 3. Hun risicovolle leerlingen ten aanzien van leren lezen, hebben allemaal moeite met het (snel) analyseren en synthetiseren en hebben onvoldoende letterkennis. De leerkrachten geven aan dat het tempo in groep 3 erg hoog is en dat deze leerlingen snel een achterstand oplopen. Het analyseren en synthetiseren en het herkennen van de letters kost hen te veel tijd, waardoor het lezen onvoldoende geautomatiseerd wordt. Het is dus van groot belang dat leerkrachten van groep 2 voldoende tijd besteden aan het fonemisch bewustzijn en letterkennis.

Mijn gedachte was om alle groep 2 leerlingen de voorschotbenadering te bieden, na de zomervakantie. De jonge risico kleuters in mijn klas hebben immers allemaal een bijzondere ontwikkeling, waardoor zij baat hebben bij deze individuele specialistische aanpak. Door mijn interview met A. B. ben ik daar anders over gaan denken. Zij benadrukte dat ik, ook bij jonge risico kleuters, het protocol moest volgen. Het gevaar is dat iedereen een eigen invulling gaat geven aan het protocol en de voorschotbenadering. Dit betekent dat ik in januari de screening moet afnemen bij alle leerlingen die het volgend schooljaar naar groep 3 gaan. Aan de hand van de screening kan ik zien welke leerlingen extra aandacht nodig hebben en op welk

---

¹³ Wentink, Verhoeven & van Druenen (2009) Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1 en 2: Nijmegen: Expertisecentrum

onderdeel. Deze leerlingen krijgen de voorschotbenadering en zal ik in juni opnieuw de screening afnemen.

De jonge risico kleuter wordt het beste voorbereid door goed en betekenisvol leesonderwijs in groep 1 en 2. De leerkracht dient op de hoogte te zijn van de 7 tussendoelen beginnende geletterdheid. Dit is basiskennis voor iedere kleuterleerkracht. De leerkracht moet minstens 180 minuten per week aandacht besteden aan de tussendoelen beginnende geletterdheid, naast het overige taalaanbod.

De 2 leerlingen waarmee ik heb gewerkt volgens de voorschotbenadering, hebben goede resultaten geboekt bij de tweede screening in mei. De auditieve analyse is maximaal gescoord, evenals de letterkennis. De auditieve synthese is voldoende in mei. Invented spelling blijft nog moeilijk. Beide leerlingen kunnen nu wel enkele mkm -woorden zelf schrijven. In juni moeten de leerlingen enkele letters en letterreeksen fonetisch kunnen spellen. Door extra aandacht te besteden en alert te zijn op schrijfactiviteiten en schrijfsituaties hebben de leerlingen dit veel meer kunnen oefenen dan voor de voorschotbenadering.

De leerlingen raakten gemotiveerd door de letters en gingen zelf experimenteren.

Ook kozen ze regelmatig zelf voor speelactiviteiten met letters.

Doordat mijn houding ten aanzien van beginnende geletterdheid is veranderd, zie ik motivatie en vooruitgang bij mijn leerlingen.

In mijn werksituatie is nog geen beleid ten aanzien van beginnende geletterdheid.

We hebben de methode kleuterplein aangeschaft die tegemoet komt aan de tussendoelen beginnende geletterdheid. Verder vult iedere leerkracht zelf zijn onderwijsleertijd in en daar is geen afstemming over. Er is geen systematische manier van werken, zodat alle tussendoelen aan bod komen.

Ook de materialen ten aanzien van beginnende geletterdheid verschillen van klas tot klas.

De leerlingen worden nu alleen getoetst door middel van Cito taal. Er wordt geen uitgebreide risico screening gemaakt op het gebied van fonemisch bewustzijn en letterkennis.

5.2 Aanbevelingen

Bij mij op school zijn wij zoekende hoe we de leerlingen het beste kunnen voorbereiden op het aanvankelijk leren lezen in groep 3.

De bijzondere combinatie van onderwijs en zorg maakt dat leerlingen minder onderwijstijd hebben. Dit betekent voor ons, minder voorbereidingstijd. Voor de meeste leerlingen is de onderwijstijd eind groep 2 maar de helft, in vergelijking tot kinderen die volledig naar school gaan. Voor sommige leerlingen zelfs nog minder. In die beperkte tijd willen wij toch aan die tussendoelen beginnende geletterdheid kunnen voldoen. Dat lukt niet altijd.

Om de leerlingen zo goed mogelijk voor te bereiden op het aanvankelijk leesproces in groep 3 van het s(ba)o, heb ik nog een aantal aanbevelingen voor mijn directie.

- Alle leerkrachten dienen op de hoogte te zijn van de tussendoelen beginnende geletterdheid.
- Stel een werkplan op, zodat alle tussendoelen gedurende het hele jaar geoefend en herhaald worden.
- Neem in januari de risicoscreening af voor leerlingen uit groep 2 en werk volgens het protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2.
- Creëer een leesrijke leeromgeving.
- Schaf goede en dezelfde materialen aan, voor elke klas, om de beginnende geletterdheid te stimuleren.
  - * Spreekbeeld om de auditieve letters visueel te ondersteunen.
  - * drielat, een analyse-synthese spel.
  - * Kijk, mijn letterboek, (A. Keuper- Makkink).
  - * Het grote letterboek van A to Z, (B.van Ede, P.van Loon).
  - * klik- letterstempels.
  - * 3d plastic letters.

Literatuurlijst

- **Ball en Blachman** (1991), *Does phoneme segmentation training in kindergarten make a difference in early word recognition and developmental spelling? In Reading Research Quarterly*, 26, 40-66
- **Bus**(1995), *Geletterde peuters en kleuters*: Amsterdam: Boom
- **Huijbregts, Förrer & Wiltink** (2009) *Fonemisch Bewustzijn*, CPS Amersfoort
- **Kallenberg**(2007) *Ontwikkeling door onderzoek, een handreiking voor leraren*: Zutphen: ThiemeMeulenhoff
- **Smits**, (2000) *Risicokleuters helpen lezen en spellen. Tijdschrift voor Remedial Teaching*, 2000/3, 24-28
- **Vernooy K.** (1999). *Van klanken horen naar letters lezen. Didaktief & School*, nr. 5, mei 1999.
- **Vonk** (2007), *Spreekbeeld*, Tiel, GGD
- **Wentink, Verhoeven & van Druenen** (2009) *Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1 en 2*: Nijmegen: Expertisecentrum
- **Westwood** (1997), *Commonsense methods for children with special needs. Strategies for the regular classroom*. New York: Routledge

Internetpagina's

<http://www.cedgroep.nl/sbo-en-samenwerkingsverbanden/innovatie/leerlijnen/downloads.aspx>

www.digischool.kennisnet.nl/klankkastje

www.masterplandyslexie.nl

www.taalonderwijs.nl

Materialen

cd-rom bij het Protocol Leesproblemen en Dyslexie

Drietal / door Kees de Baar. - **Meulenhoff** Educatief. - Set van 6. spellen. - ISBN 90-280-1329-6.

Bijlagen